

STRATEGIJSKI I LEGALNI ASPEKTI BORBENE UPOTREBE DRONOVA U PROTIV TERORISTIČKIM OPERACIJAMA SAD

Željko Jović

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije,
Specijalna anti teroristička jedinica

Nagli porast korišćenja naoružanih dronova u prvoj deceniji XXI veka u izvođenju vatrenih udara protiv Al Kaide i njoj srodnih terorističkih grupa omogućilo je protiv terorističkim operacijama SAD do tada neviđenu prednost u odnosu na visoko decentralizovane i fragmentisane terorističke mreže. Terorističke organizacije nisu opterećene pravilima i regulativama suverene države i njeni pripadnici mogu slobodno da se kreću preko državnih granica, operišu u različitim delovima sveta, što im omogućava planiranje, organizovanje i izvršavanje svojih ciljeva i zadataka. Sloboda kretanja daje terorističkim mrežama značajnu prednost nad suverenim državama. Intenzivna tehničko-tehnološka unapređenja dronova omogućći će širi spektar mogućnosti u protiv terorističkim operacijama SAD kao direktan odgovor na bezbednosna ugrožavanja od strane terorističkih grupa i umanjiti strategijsku prednost koju poseduju terorističke mreže.

Borbena upotreba dronova omoguććava američkoj vojsci i obaveštajnoj zajednici sposobnost da se brzo i odlučno suprotstave terorističkim mrežama na globalnom nivou, efikasno oslabe i(li) neutrališu njihov razvoj u ključnim regionima sveta, smanje njihove operativne sposobnosti i onemogućće im slobodno kretanje. Napredak tehnologije i taktike u korišćenju naoružanih dronova deluje kao „multiplikator snage“ za američku vojsku i obaveštajnu zajednicu, omoguććavajući im da projektuju značajnu vojnu silu u negostoljubivim delovima sveta. Posvećenost Bušove i Obamine administracije borbenoj upotrebi dronova protiv vođa i operativnih članova međunarodnih terorističkih grupa stavila je u prvi plan njihovu upotrebu tokom izvođenja protiv terorističkih operacija kako na taktičkom tako i na strategijskom nivou.

Američki dron program pokreće veoma značajna pitanja u odnosu na međunarodno pravo i američki pravni sistem. Rasprave o legalnosti dron programa opstruisane su stalnim odbijanjem Obamine administracije da dā odgovore čak i na osnovna pitanja koja se tiču borbene upotrebe dronova. Nedostatak transparentnosti, ne konzistentnost sa osnovnim principima međunarodnog prava, samo su onemoguććavali evaluaciju efikasnosti borbene upotrebe dronova u neutralisanju terorističkih grupa i njihovih mreža kao i zakonsku opravdanost dron programa. Nejasne izjave američkih zvaničnika o dron programu uz odsustvo jasne državne politike prouzrokuju slabljenje osnovnih principa međunarodnog prava i osnovnih ljudskih prava.

Ključne reći: *dron, protiv terorističke operacije, ciljano neutralisanje*

Uvod

Kada je predsednik Džordž Buš objavio „rat teror“ 2001. godine, SAD nikad pre toga nisu upotrebile naoružane bespilotne letelice (u daljem tekstu koristićemo naziv *dron* za bespilotne letelice, koji je opšteprihvaćen u američkoj stručnoj literaturi) u borbi. Teroristički napad 11. septembra je sve to promenio. SAD su prvi put izvele napad naoružanim dronom sredinom novembra 2001. godine u Avganistanu i tom prilikom su ubile Muhameda Atefa, vojnog komandanta Al Kaide.

Nagli porast korišćenja naoružanih dronova u prvoj deceniji XXI veka pri izvođenju vatrenih udara protiv Al Kaide i njoj srodnih terorističkih grupa omogućio je protiv terorističkim operacijama SAD do tada neviđenu prednost u odnosu na visoko decentralizovane i fragmentisane terorističke mreže. Terorističke organizacije nisu opterećene pravilima i regulativama suverene države i njeni pripadnici mogu slobodno da se kreću preko državnih granica, operišu u različitim delovima sveta, što im omogućava planiranje, organizovanje i izvršavanje svojih ciljeva i zadataka. Sloboda kretanja daje terorističkim mrežama značajnu prednost nad suverenim državama. Intenzivna tehničko-tehnološka unapređenja dronova omogućili će širi spektar mogućnosti u protiv terorističkim operacijama SAD-a kao direktan odgovor na bezbednosna ugrožavanja od strane terorističkih grupa i umanjiti strategijsku prednost koju poseduju terorističke mreže.

Borbena upotreba dronova omogućava američkoj vojsci i obaveštajnoj zajednici sposobnost da se brzo i odlučno suprotstave terorističkim mrežama na globalnom nivou, efikasno oslabe i(li) neutrališu njihov razvoj u ključnim regionima sveta, smanje njihove operativne sposobnosti i onemoguće im slobodno kretanje.

Napredak tehnologije i taktike u korišćenju naoružanih dronova deluje kao „multiplikator snage“ za američku vojsku i obaveštajnu zajednicu, omogućavajući im da projektuju značajnu vojnu silu u negostoljubivim delovima sveta. U periodu pre upotrebe dronova, borba sa terorističkim grupama u njihovim uporištima zahtevala je angažovanje značajnih vojnih efektivna i značajne finansijske izdatke. U toj borbi potencijalni ljudski gubici na terenu bili su neizbežni što je negativno uticalo na političku klimu kod kuće. Posvećenost Bušove i Obamine administracije borbenoj upotrebi dronova protiv vođa i operativnih članova međunarodnih terorističkih grupa stavila je u prvi plan njihovu upotrebu tokom izvođenja protiv terorističkih operacija kako na taktičkom tako i na strategijskom nivou.

Borbena upotreba dronova postala je vitalna komponenta američke administracije u izvođenju protiv terorističkih operacija, s jedne strane, dok je politika njihove upotrebe pokrenula čitav niz diskutabilnih strategijskih i legalnih pitanja, s druge strane. U američkoj i međunarodnoj zajednici politika borbene upotrebe dronova karakteriše se kao grubo kršenje prava pojedinca na pravedno suđenje, kršenje osnovnih načela humanitarnog prava i porast civilnih žrtava kao kolateralna šteta pri izvođenju protiv terorističkih operacija.

Konspirativnost koja okružuje dron program, posebno aspekt koji je pod kontrolom obaveštajnih službi, čini nadgledanje i odgovarajuće kontrolisanje veoma teškim: kao što nije jasno ko je sve uključen u program, kako lanac komandovanja funkcioniše tako nije jasno ko je odgovoran za izvođenje borbenih udara dronovima. Pored toga, američka administracija mora da se fokusira na povećanje stepena transparentnosti prilikom izvođenja borbenih operacija dronovima, jasno definiše njihovu misiju i zadatke, kao i potrebne striktno kriterijume za njihovo borbeno angažovanje. Inkorporisanje ovih elemenata u po-

stojeću protiv terorističku strategiju može pomoći da se umanje ili spreče negativni aspekti borbene upotrebe dronova i postepeno ojača poverenje u značaj strategijskog partnerstva između SAD, s jedne strane, i državnih predstavnika na čijoj se teritoriji dronovi koriste, s druge strane. Jačanjem poverenja stvaraju se uslovi za efikasniju borbu protiv međunarodnih i lokalnih terorističkih grupa i mreža.

Stručna literatura koja se odnosi na borbenu upotrebu dronova prilično je oskudna a intenziviranjem upotrebe dronova tokom prve dve decenije XXI veka ova problematika dobija sve više pažnje u akademskom, političkom i bezbednosnom diskursu. Postoji više razloga za nedostatak literature o dronovima. Prvi, postojeći dron program je potpuno nov program u protiv terorističkim operacijama. Bobrena upotreba dronova raste eksponencijalno i tek odnedavno naučni istraživači mogu da proučavaju posledice njihove upotrebe. Drugi, dron program je primenjivan u tajnosti i američka administracija ga je tek 2012. godine zvanično predstavila javnosti. Tajna priroda programa podrazumeva da će veliki broj informacija i dokumenata biti klasifikovan kao veoma poverljiv i samim tim nedostupan. Treći, dron program je „vruća tema“ u američkom javnom mnjenju, posebno nakon debate o (ne)opravdanom korišćenju dronova u ciljanom ubijanju američkih državljanina (slučaj američkog državljanina Anvara el Avlakija, septembra 2011. godine).

Da bi se bolje sagledao dron program američke administracije u radu će se kratko obraditi strateški i legalni aspekti borbene upotrebe dronova u izvođenju protiv terorističkih operacija.

Strategijski aspekti borbene upotrebe dronova u protiv terorističkim operacijama SAD

Rastuća proizvodnja dronova širom sveta dostigla je impozantne razmere u poslednjih deset godina. Sve rasprostranjenija upotreba dronova, naročito u borbene svrhe, stvorila je niz strategijski značajnih pitanja u multipolarnom i sve kontroverznijem međunarodnom bezbednosnom okruženju.

U strategijskom kontekstu, borbenoj upotrebi dronova pridaje se veliki značaj. Cena proizvodnje i fizička veličina dronova znatno su manji od letelica sa ljudskim posadama. Dronom ne upravlja pojedinac, već ga podržava složen sistem sastavljen od senzora, naoružanja, zemaljske kontrole, satelitskih veza i same letelice. Potrebno osoblje za operativno upravljanje dron sistemom „Predator“, prilikom izvođenja borbenih zadataka iznosi 80 ljudi. Izviđački dronovi na primer veoma su efikasni jer poseduju sposobnost niskog leta, što ih čini teško uočljivim za radarske sisteme.

Uticaj dronova na ekonomiju takođe ima veliki značaj. Prema istraživanjima korporacije „Rand“ predviđa se, na svetskom nivou, porast u izdvajanju finansijskih sredstava za kupovinu dronova, njihovo dalje usavršavanje i istraživački rad sa sadašnjih 6,6 milijardi američkih dolara u 2013. godini na preko 65 milijardi američkih dolara u 2020. godini (Lynn, 2014). Uprkos trenutnoj dominaciji SAD u korišćenju dronova u vojne svrhe, „Randova“ projekcija pokazuje porast učestvovanja i ostatka sveta u tržištu dronova, gde trenutno više od 50 država razvija svoje sisteme dronova.

Naoružani dronovi su korisni političkim odlučiocima jer mogu uticati na odluke o angažovanju oružanih snaga. Imajući ovo u vidu, dronovi predstavljaju projekciju sile koja državama daje kapacitet (sposobnost) da izvedu napade bez direktne opasnosti po an-

gažovano ljudstvo i time spreče stvaranje otpora u domaćoj javnosti. Prema navodima Zakline Hazelton, borbena upotreba dronova može se smatrati defanzivnom strategijom: „Borbena upotreba dronova sputava buduće terorističke napade time što smanjuje naoružanim grupama sposobnost da ih izvode i ujedno kažnjava organizatore napada protiv SAD i njenih interesa.“ (Hazelton, 2013). Borbena upotreba dronova takođe pobuđuje sumnju i strah unutar terorističkih grupa u vezi sa konačnim uspehom i realizacijom svojih ciljeva. Jedan od strategijskih efekata borbene upotrebe dronova je direktna upotreba vatrene sile u cilju uništavanja vođa terorističkih grupa koji bezbednosno ugrožavaju SAD i njihove saveznike.

Administracija Baraka Obame nije bila imuna na efikasnost borbene upotrebe dronova. Politika upotrebe dronova u borbi protiv terorizma imala je značajne implikacije na bezbednost i na spoljnu politiku SAD. Administracija u Vašingtonu odbijala je da javno govori o ključnim delovima programa borbene upotrebe dronova, naročito o ulozi i načinima angažovanja CIA. Osnovni cilj programa borbene upotrebe dronova od strane CIA je eliminisanje operativaca Al Kaide i vojnih komandanata talibanskog režima. Tokom poslednje godine Bušovog drugog mandata u vatrenim udarima dronova američke vojske ubijeni su: Abu Lait al Libi, Al Kaidin glasnogovornik, kao i glavno osumnjičeni planeri bombaškog napada na američke ambasade u istočnoj Africi 1998. godine: Osama al Kini i Šeik Ahmed Salim. Tokom Obaminog prvog mandata u programu borbene upotrebe dronova ubijen je najstariji sin Osame bin Ladena, Sad bin Laden, talibanski terorista Ba- itula Mesud, odgovoran za ubistvo pakistanske premijerke Benazir Buto, kao i Al Kaidin glavni instruktor, Sadam Husein al Husami, koji je bio planer samoubilačkog napada na bazu CIA u Kostu u Avganistanu.

Novembra 2008. godine tadašnji direktor CIA, Majkl Hajden o programu borbene upotrebe dronova kaže: „Primorali smo ih (Al Kaidu) da provedu više vremena i utroše više materijalnih resursa na samo preživljavanje i time ih onemogućili makar i privremeno da stvore osnove za sledeći teroristički napad na nas“. Šest meseci kasnije Hajdenov naslednik na mestu direktora CIA, Leon Paneta, o istom programu kaže: „Iskreno, jedini način da se suprotstavimo ili da sprečimo vođstvo Al Kaide u planiranju i izvođenju novih terorističkih napada jeste borbeno angažovanje naoružanih dronova.“ (Fox News, 2010).

Borbena upotreba dronova u eliminisanju terorističkih vođa ima određene posledice. Prvo, ubijeni terorista nije jednako vredan kao zarobljeni terorista, dok u njegovoj sredini stvaramo sliku mučenika i potencijalno regrutujemo nove teroriste. Drugo, iako američki borbeni dronovi poseduju impresivne karakteristike nadgledanja i detektovanja zadatih meta, obaveštajni podaci na koje se oni oslanjaju i uvode u akciju, nisu uvek pouzdani. Mnogi borbeni udari „Predatora“ planirani su na osnovu informacija lokalnih saradnika, koji imaju svoju skrivenu agendu. Najčešće su takvi napadi dronova za posledicu imali i smrt nevinih civila. Prema izveštajima pakistanske centralne obaveštajne službe (ISI) u 123 borbena napada dronova na severozapadu Pakistana u periodu od januara 2004. do marta 2010. godine poginulo je 1.285 ljudi, od toga 365 bili su civili. „Njujork tajms“ iz decembra 2009. godine u članku posvećenom upotrebi dronova u protiv terorističkim operacijama navodi: „Svaki poginuli neborac u napadima dronova predstavlja mučenika u porodici, novu želju za osvetom i sve više regruta za militantne pokrete koji eksponencijalno rastu kako rastu borbeni udari dronova.“ (Shane, 2009). U isto vreme, neutralisanje terorističkih lidera ne predstavlja uvek konačno rešenje, posebno imajući u vidu ćelijsku

strukturu današnjih terorističkih grupa. Na primer, nakon ubistva Abu Musab al Zarkavija u Iraku, Al Kaida je trebalo samo 11 dana da ustoliči novog vođu za svoj ogranak u Iraku i nastavi svoje operativno delovanje. Treće, postoje dokazi da su Talibani i Al Kaida vrlo brzo iskoristili borbene udare u propagandne svrhe. Al Kaida je tako svoj samoubilački napad na bazu CIA u Kostu u Avganistanu u decembru 2009. godine nazvala aktom osвете za smrt svojih pripadnika prilikom dron napada u Pakistanu. Nedugo zatim organizator Al Kaidinog napada u Kostu ubijen je u dron napadu marta 2010. godine.

Zbog svih ovih razloga američki dron program je izazvao još veći gnev i anti-američko raspoloženje u pakistanskoj javnosti. Prema istraživanjima Galupa u Pakistanu iz jula 2009. godine, samo 6% Pakistanaca podržava borbenu upotrebu dronova na svojoj teritoriji, dok 71% ima negativan stav prema bilo kakvoj upotrebi dronova u Pakistanu od strane SAD. Predstavnici vlasti u Pakistanu tajno pružaju logističku i obaveštajnu podršku američkom dron programu u Pakistanu, ali u javnim istupima njihova retorika je kritička i osuđujuća. Bivši predsednik Pakistana Zardari je jedan od pristalica borbenih udara dronova. U jednom tajnom izveštaju američke administracije, koji je obelodanio „Vikiliks“, otkriva se da je u razgovoru tadašnjeg predsednika Zardarija i jednog visokog američkog zvaničnika povodom dron programa Zardari rekao: „Ubijte terorističke vođe. Kolateralna šteta zabrinjava vas Amerikance, mene ona uopšte ne dotiče.“ (Bergen, 2013b).

Svaka taktika u protiv terorističkim operacijama, bilo da ona uključuje specijalne jedinice, borbenu avijaciju, obaveštajne službe ili naoružane dronove, ima svoju strategijsku vrednost. Jedna od očiglednih prednosti taktike upotrebe naoružanih dronova nad taktikama upotrebe drugih borbenih formacija i(li) sistema jeste nepostojanje bezbednosnog rizika po ljudstvo koje ga opslužuje. Argument predsednika Obame da „postupanje sa osumnjičenima u logoru Gvantanamo postaje jedno od glavnih oruđa za Al Kaidino regrutovanje“ može se takođe primeniti i na njegovu politiku borbene upotrebe dronova, naročito od strane CIA.

Američka administracija i zastupnici politike borbene upotrebe dronova potenciraju preciznost vatrenih udara, kao i efikasnost dronova u borbi protiv terorizma, čime smanjuju ili neutrališu operativnu sposobnost terorista i time doprinose bezbednosti SAD. Jedan od pronađenih dokumenata posle operacije neutralisanja Osame bin Ladena u Abo-tabadu sadrži uputstva za izvođenje terorističkih operacija i međusobnu komunikaciju koja u obzir uzima sve potrebne modifikacije za pariranje izviđačkim i naoružanim dronovima (Benson, 2012). Međutim, s druge strane se kritikuju tvrdnje američke administracije o preciznosti i efikasnosti vatrenih udara dronova. Na osnovu dostupnih javnih podataka koji se odnose na borbenu upotrebu dronova i njihovog uticaja na nacionalnu bezbednost SAD ne vidi se jasna i direktna korelacija. Strateški je značajno iz više razloga da tvrdnje američke administracije o preciznosti i efikasnosti borbene upotrebe dronova u neutralisanju terorista budu predmet detaljnog ispitivanja.

Prvi razlog, odnosi se na stepen preciznosti vatrenih udara dronova. Veoma bitna činjenica je to da preciznost vatrenih udara dronova u osnovi zavisi od preciznosti obaveštajnih podataka koji se odnose na ciljanu metu. Ta vrsta obaveštajnih podataka veoma često je podložna preispitivanju. Vojni analitičar Tom Junod u svom članku u časopisu „Pratilac“ (Escort) navodi: „Politički odlučiooci koji odlučuju o borbenoj upotrebi dronova dobijaju informacije obaveštajnim kanalima a da pri tome ne znaju koliko su pouzdani i iz kojih izvora potiču. Obaveštajne strukture imaju svoje kriterijume za odabir informacija,

ali politički odlučioi nisu upoznati sa procesom selekcije obaveštajnih podataka.“ (Junod, 2012). Odluke o ciljanom neutralisanju naoružanim dronovima baziraju se prvenstveno na informacijama dobijenim od lokalnih saradnika sa terena. Dostupne informacije o borbenoj upotrebi američkih dronova u Avganistanu i Iraku daju razloge za zabrinutost o pouzdanosti obaveštajnih podataka koje lokalni saradnici pružaju u cilju realizacije vatrenih udara po teroristima. Na primer, aprila 2011. godine američke snage su na osnovu podataka lokalnog saradnika izvršile borbeni napad dronom i tom prilikom usmratile dva američka vojnika u Avganistanu (Miklaszewski, 2011). U Avganistanu i Iraku postoje dokumentovani slučajevi lokalnih saradnika koji svoju poziciju koriste oportunistički, odnosno davanjem netačnih informacija žele da iskoriste borbene napade dronova u plemenske, religijske, političke ili jednostavno u lične svrhe da bi omogućili dobijanje novčane nagrade. Primera radi, u američkoj bazi Gvantanamo 86% pritvorenih osumnjičenih terorista predato je američkim snagama od strane lokalnih snaga ili pojedinaca na osnovu raspisane novčane nagrade koalicioni snaga. Novčana nagrada za predatog „osumnjičenog teroristu“ na osnovu iskaza seljana iz Avganistana i Pakistana dovoljna je da za ceo život zbrine čitave porodice (ACLU, 2012). Godinama je američka administracija pritvorenike u bazi Gvantanamo kvalifikovala kao „najgore od najgorih“. Klasifikovani kao „neprijateljski borci“, pritvorenici su ostajali u zatočeništvu godinama i veoma često bez optužnice. Od ukupno 779 pritvorenika u Gvantanamu, 2002. godine 603 su oslobođena. Prema proceni američke administracije, 92% pritvorenika u Gvantanamu nikad nisu bili borci Al Kaide. Odluke o neutralisanju terorista naoružanim dronovima predsednik SAD donosi na osnovu istih obaveštajnih izvora na osnovu kojih su pritvarani osumnjičeni teroristi u bazi Gvantanamo. Takođe, sve češći izveštaji ministarstva odbrane u kojima se neutralisanje visoko pozicioniranih pripadnika terorističkih grupa ili organizacija realizuje iz nekoliko borbenih napada dronova, u različitim vremenskim periodima, podriva pozitivan stav o pouzdanosti obaveštajnih podataka. Na primer, američka administracija proglasila je mrtvim januara 2009. godine, i ponovo septembra iste godine, Al Kaidinog vođu paravojnih formacija u Pakistanu, Iljasa Kašmirija. Ista osoba je u oktobru 2009. godine dala intervju pakistanskom novinaru Salimu Šazadu za novine „Vreme Azije“ (Shahzad, 2009). Američki novinar istraživač Majkl Hejstings takođe je pratio višestruke pokušaje SAD da borbenim udarima dronova neutrališu lidera pakistanskih Talibana, Baitulu Mesuda. Prvi neuspešni napad, po svedočenjima aktivista grupe za ljudska prava, usmrtilo je 35 civila, dok je u drugom napadu, po svedočenju novinara, poginulo 45 civila. Bilo je potrebno još 14 borbenih napada dronovima tokom narednih 14 meseci i 241 poginuli civil da se neutrališe talibanski vođa u Pakistanu (Hastings, 2012).

Drugi razlog za ispitivanje efikasnosti borbene upotrebe dronova odnosi se na ciljane mete. Najveći deo njih čine nisko pozicionirani pripadnici Al Kaide i talibanskog režima, koji ne predstavljaju direktnu pretnju po bezbednost SAD. U izveštaju Bele kuće za 2011. godinu, o borbenoj upotrebi dronova konstatovano je da su najčešće mete bili nisko pozicionirani pripadnici terorističkih grupa. U izveštaju Nove američke fondacije, nevladine organizacije, od septembra 2012. godine navodi se da je samo 49 visoko pozicioniranih terorističkih lidera neutralisano u vatrenim udarima dronova, što čini samo 2% ciljanih meta. Sve ostale mete su nisko pozicionirani borci – teroristi (Bergen, 2012). Američka vojska i CIA u svojim izveštajima o borbenoj upotrebi dronova navode da se sve žrtve, muškog pola, smatraju teroristima, bez ijednog pouzdanog dokaza (Becker, 2012). Dru-

gim rečima, tvrdnje u izveštajima da su dronovi neutralisali na stotine nisko pozicioniranih terorista mogu poslužiti kao pokriće za sva ubistva nevinih civila.

Treći razlog povezan je sa preispitivanjem efikasnosti strategije „obezglavlivanja“, odnosno ciljanog neutralisanja glavnih vođa terorističkih i militantnih grupa u cilju njihovog urušavanja i dezintegriranja. Terorističke organizacije su agilne i fleksibilne strukture. Bivši direktor Nacionalne obavestajne agencije Denis Bler objašnjava (ne)efikasnost borbene upotreba dronova rečima: „Al Kaidini pripadnici koji su neutralisani naoružanim dronovima biće zamenjeni novim pripadnicima. Struktura terorističkih grupa je takva da omogućava njeno preživljavanje kao i dalje planiranje, finansiranje i obuku pojedinaca i timova za ubijanje Amerikanaca.“ (Blair, 2011).

Četvrti razlog odnosi se na dron program koji će u određenoj meri sprečiti organizovanje terorističkih grupa u područjima gde se dronovi upotrebljavaju i doprineti dislokaciji terorista u područja koja nisu pod nadzorom dronova. Daglas Lut, Obamin bivši glavni savetnik za Avganistan i Pakistan, tvrdi: „Mislim da američki dron program blago utiče na rad Al Kaide i njoj srodnih grupa.“ (Woodward, 2010). Američki dron program je koncentrisan na pakistanski region Vaziristana i neki od Al Kaidinih i talibanskih vođa preselili su se u druge delove Pakistana, gde su nastavili da operativno rade. Osama bin Laden je pronađen u pakistanskom vojnom gradu Abotabadu, organizator 9/11 Kaled šaik Muhammed uhvaćen je u Ravalapindiju, pakistanskom gradu u kome je smešten generalštab pakistanske vojske, dok se Mula Omar, talibanski vođa, krio u Karačiju do 2013. godine, kada je umro od tuberkuloze.

Legalni aspekti borbene upotrebe dronova u protiv terorističkim operacijama SAD

Američki dron program pokreće veoma značajna pitanja u odnosu na međunarodno pravo i američki pravni sistem. Rasprave o legalnosti dron programa opstruisane su stalnim odbijanjem Obamine administracije da da odgovore čak i na osnovna pitanja koja se tiču borbene upotrebe dronova. Nedostatak transparentnosti, ne konzistentnost sa osnovnim principima međunarodnog prava, samo su onemogućavali evaluaciju efikasnosti borbene upotrebe dronova u neutralisanju terorističkih grupa i njihovih mreža, kao i zakonsku opravdanost dron programa. Nejasne izjave američkih zvaničnika o dron programu uz odsustvo jasne državne politike prouzrokuju slabljenje osnovnih principa međunarodnog prava i osnovnih ljudskih prava.

Borbena upotreba dronova u protiv terorističkim operacijama pokreće čitav niz pitanja koja se tiču nekoliko zakonskih osnova, kao što su: ratni zakoni koji regulišu upotrebu sile, međunarodno humanitarno pravo koje određuje pravila za vođenje ratnih sukoba i međunarodna opšta ljudska prava. Obamina administracija, kao i Bušova, smatra da su SAD u ratnom sukobu sa Al Kaidom i njoj povezanim grupama. Američka administracija borbenu upotrebu dronova podvodi pod član 51 Povelje UN koji glasi: „Neodvojivo je pravo svakog pojedinca ili društva na samoodbranu“, a koji stoji kao izuzetak prema zabrani korišćenja sile u članu 2, stav 4 Povelje UN. Međunarodno pravo dozvoljava preduzimanje odbrambenih akcija u cilju odgovora na oružani napad ili sprečavanja napada koji je u pripremi. Upotreba sile u samoodbrani ne smatra se kršenjem suvereniteta države koja

je meta napada. Džon Brennan, direktor CIA i bivši glavni savetnik predsednika Obame, o borbi protiv terorizma kaže: „U međunarodnom pravu ne postoji ništa što bi nas sprečilo da upotrebimo sredstva prinude protiv naših neprijatelja izvan aktivnog ratnog bojišta, uz saglasnost druge države ili u slučaju kada država nije u mogućnosti ili odbija da preduzme mere protiv našeg neprijatelja na svojoj teritoriji.“ (Brennan, 2012). Odobrenje za upotrebu vojne sile koje je septembra 2001. godine izdao Kongres posle terorističkih napada 11. septembra, ovlastilo je predsednika SAD da upotrebi svu neophodnu silu protiv organizacija ili lica odgovornih za terorističke napade u cilju sprečavanja budućih napada od strane međunarodnih terorističkih grupa i(li) pojedinaca prema SAD (U.S. Congress, 2001). Brennanova interpretacija međunarodnopravnih standarda znači da SAD mogu članove Al Kaide i sa njom povezane grupe legitimno napadati čak i ako se nalaze van zone aktivnih borbenih dejstava. Ovakav pristup nije dovoljan da objasni kako su SAD van poznatog ratnog okruženja, kao što je to sada Avganistan, i dalje u ratnom sukobu sa Al Kaidom i njoj srodnim grupama, jer prema normama međunarodnog prava glavne odrednice za postojanje ratnih sukoba su: intenzitet i konstantnost borbenih dejstava između sukobljenih strana i organizovanost borbenih snaga sukobljenih strana.

Predsednik Obama i njegovi zvaničnici u administraciji oštro su kritikovali zakonske osnove i obrazloženja Bušove administracije za vođenje protiv terorističke politike u Iraku i Avganistanu. Predsednik Obama kao primer kršenja međunarodnog prava navodi primenu metoda torture u bazi Gvantanamo prilikom ispitivanja osumnjičenih terorista. Obama administracija je tražila zakonsko utemeljenje za svoju politiku upotrebe naoružanih dronova, ali sve veći broj nevladinih aktivista, pravnika i zvaničnika UN stvara klimu u američkoj i međunarodnoj javnosti koja će borbenu upotrebu dronova, naročito od strane CIA, označiti kao ratni zločin. Marta 2010. godine američko Udruženje za civilne slobode na osnovu zakona o slobodi pristupa informacijama od javnog značaja, povelu je parnicu zbog odbijanja američke administracije da stavi na uvid podatke i zakonska obrazloženja za borbenu upotrebu dronova u protiv terorističkim operacijama. Pre 9/11 SAD su rutinski osuđivale izraelska ciljana neutralisanja palestinskih terorista uz korišćenje naoružanih dronova. Jula 2001. godine Martin Indajk, tadašnji američki ambasador u Izraelu, rekao je da „američka administracija ne odobrava izraelska ciljana ubistva Palestinaca korišćenjem naoružanih dronova jer su vansudska“ (Alston, 2008).

Američki proponenti dron programa ulažu veliki napor da predstave njegovu primenu kao legalnu. Kongres Sjedinjenih Američkih Država je 2001. godine odobrio upotrebu sile protiv svih onih koji su odgovorni za nedavne terorističke napade na SAD, klasifikujući teroriste kao neprijatelje države. Kad je reč o međunarodnom pravu, predlagači dron programa tvrde da je neutralisanje Al Kaidinih terorista legitiman odgovor u oružanom sukobu koji je pokrenut napadima 9/11.

Prema međunarodnom pravu i opštem članu 3. Ženevske konvencije, uslovi za vođenje oružanog sukoba moraju biti ispunjeni da bi neutralisanje terorista bilo legalno. Glavne odrednice za vođenje ratnog sukoba po međunarodnom pravu su: kontinuirano i produženo izvođenje borbi na određenoj teritoriji. Eksperti međunarodnog prava spore pojam „rat protiv terora“ oko ispunjavanja uslova za vođenje oružanog sukoba i samim tim za neutralisanje terorista od strane SAD u zemljama kao što su Pakistan, Jemen ili Somalija, sa kojima Vašington nije u ratu. Nepostojanje konstantnih i aktivnih borbenih dejstava na određenoj teritoriji prema osnovnim postulatima međunarodnog prava određuje

neutralisanje terorista naoružanim dronovima kao nezakonite postupke, naročito ako borbene napade izvode operativci CIA, koji ne pripadaju oružanim snagama SAD i koji nisu obučeni da primenjuju ratno pravo u oružanim sukobima.

Osećajući pritisak javnosti, Obamina administracija je pokušala da dâ odgovore na program borbene upotrebe dronova. Marta 2010. godine pravni savetnik Bele kuće, Harold Koh, izjavio je da: „neutralisanje terorista uz korišćenje naoružanih dronova u saglasju sa svim primenjivim zakonima uključujući i zakone rata“. Koh je još izjavio: „Upoznavajući se sa dron programom, mogu da zaključim da su protiv terorističke operacije američke vojske i CIA izvedene uz striktno poštovanje ratnih principa (proporcionalnosti i razlikovanja borbene od neborbenog ljudstva), da su samo legitimne mete bile ciljevi napada uz maksimalne napore da se broj nedužnih žrtava svede na minimum. Upotreba krajnjih sredstava prinude protiv terorista u cilju njihovog neutralisanja i onemogućavanja primene krivično-procesnog prava smatra se legalnim jer prema međunarodnom pravu mi smo u oružanom sukobu s njima.“ Koh je na kraju, kao argument za upotrebu krajnjih sredstava prinude u oružanim sukobima, dodao: „Pojam samoodbrane je značajno širi i on ne podrazumeva konstantno postojanje oružanih borbi na bojnopolju.“ (Koh, 2010).

Vredno pomena po pitanju zakonske opravdanosti borbene upotrebe dronova je nepodudarnost između retorike Obamine administracije s jedne strane i njene akcije s druge strane. Predsednik Obama opravdava svoj preokret ka podršci Bušove politike primene torture i nezakonitog pritvaranja u bazama širom sveta kao „restauraciju vladavine prava“. Kao što nema konsenzusa oko legalnosti Bušove politike, tako i legalnost borbene upotrebe dronova u neutralisanju terorista i militantata van zone borbenih dejstava ostaje neodređena. Pravila međunarodnog i humanitarnog prava koja se nalaze u Ženevskim konvencijama su vrlo jasna: „zabranjuje se ubijanje lica koja nisu članovi regularnih vojnih jedinica“. Samim tim, borbena upotreba dronova za neutralisanje onih koji ne pripadaju organizovanoj oružanoj sili je nezakonito i nedozvoljeno.

Ciljano neutralisanje terorista kao deo programa borbene upotrebe dronova odvija se već više od deceniju, ali i dalje ostaju neodređenosti u odnosu na zakonski osnov programa koje se tiču pozitivnog i međunarodnog prava. Prema pravnom sistemu SAD, odobrenje za upotrebu vojnih snaga daje predsednik protiv onih država, organizacija i(li) pojedinaca koji planiraju, organizuju, izvode ili pomažu u izvođenju terorističkih napada od 11. septembra 2001. godine. Američke administracije od 2001. godine široko interpretiraju zakonski osnov upotrebe dronova, i prema njemu u legitimne mete uvršćuju pripadnike Talibana, Al Kaide i sa njima povezane snage. Ostaje nedorečeno koga američka administracija identifikuje kao „povezane snage“, kako određuje status borca i(li) neprijatelja.

Tajni izveštaj CIA iz decembra 2014. godine objavljen na „Wikiliksu“ obznanjuje da američki dron program okružuju određene poteškoće i tenzije. U izveštaju se kaže da ciljano neutralisanje terorista može biti kontraproduktivno i ojačati ekstremističke grupe. Iako ciljano neutralisanje vođa terorističkih grupa može biti efikasno u podriivanju organizacione strukture, ono takođe može uticati na porast nasilja i veću podršku i popularnost terorističkih grupa. Studija CIA iz 2014. godine takođe govori da borbena upotreba dronova u neutralisanju terorista može biti od velike koristi ako je deo šire protiv terorističke strategije koja upošljava i ostale vojne i ne vojne protiv terorističke instrumente i organizacije.

Zakonski okvir za borbenu upotrebu dronova od strane SAD može predstavljati opasan presedan za ostale (ne)državne aktere. Prve dve decenije XXI veka predstavljaju značajan

period razvoja, proizvodnje i upotrebe dronova od strane državnih organa, s jedne strane, i proizvođača koji žele da prošire tržište i uvećaju profit, s druge strane. Izvoz dronova proizvedenih od strane američkih kompanija bio je limitiran zbog izvoznih kontrola, međutim, od strane američkih proizvođača izvršen je značajan pritisak na Kongres da se nivo ograničenja smanji. U septembru 2012. godine Pentagon je dao odobrenje za izvoz dronova u 66 država (Palmer, 2012). Ne kontrolisanje proliferacije naoružanih dronova predstavlja pretnju po globalnu bezbednost, a kako sve više (ne)državnih aktera usvaja potrebnu tehnologiju za borbenu upotrebu dronova, raste i rizik da će po ugledu na praksu upotrebe dronova od strane SAD, doći do širenja preko graničnih incidenata.

Način na koji SAD trenutno koriste dronove u izvođenju protiv terorističkih operacija slabi osnove demokratskog nadzora oružanih i obaveštajnih struktura i ujedno doprinosi da se politički odlučioi mnogo lakše i brže oslone na naoružane dronove u neutralisanju pripadnika terorističkih grupa. Odluka o upotrebi vojne sile mora biti predmet rigoroznih provera između izvršne i zakonodavne vlasti. Studija britanskog ministarstva odbrane iz 2011. godine postavila je nekoliko pitanja: „Ako uklonimo sve rizike od gubitaka iz proračuna političkih odlučioaca u rukovođenju kriznim situacijama, da li upotrebu vojne sile činimo privlačnijim? Da li će politički odlučioi pribegavati ratu kao političkoj opciji lakše i brže nego pre?“ (Sifton, 2012). Ova pitanja, pored međunarodnopravnih implikacija, imaju direktan uticaj na demokratske osnove jednog društva. Kada politički odlučioi mogu da izbegnu političke posledice usled vojnih gubitaka na terenu i njihov uticaj na glasače i javne medije, onda oni više ne tretiraju prethodne činjenice u vezi sa ratnim sukobima i mirovnim procesima na isti način. Bobena upotreba dronova u značajnom obimu skraćuje proces odlučivanja, što je nekad bila najvažnija faza u demokratskom procesu donošenja odluka. Kospirativnost borbene upotrebe dronova i neposrednost njihovog delovanja s jedne strane doprinosi tome da američki politički odlučioi lakše pribegnu korišćenju vojne sile, a s druge strane da mnogo teže izvrše objektivnu evaluaciju posledica upotrebe dronova u tajnim operacijama.

Sa političkim odlučiocima SAD koji donose spoljnopolitičke odluke bezbednosne prirode van javnog vidokruga i uz potpuno odsustvo transparentnosti i odgovornosti, vladavina prava je narušena i stvara se deficit u demokratskim procesima. Na javne zahteve za većom transparentnošću u odnosu na zakonski osnov programa upotrebe naoružanih dronova, bivši direktor CIA, Majkl Hajden, odgovorio je: „Demokratije ne započinju i ne vode rat na osnovu zakonskih memoranduma zaključenih u sefovima ministarstva pravde.“ (Shane, 2011).

Ne transparentna pozicija američke administracije u odnosu na civilne žrtve borbenih udara dronova tipičan je primer neodgovornosti i demokratskog vakuuma. Izjave američkih zvaničnika povodom borbene upotrebe dronova od januara 2011. godine u nesaglasju su sa izveštajima Biroa za istraživačko novinarstvo SAD. Izveštaji Biroa otkrivaju visok stepen neiskrenosti u javnim izveštajima američke administracije povodom borbene upotrebe dronova. Kao primer možemo navesti izjavu zamenika glavnog savetnika za nacionalnu bezbednost, Džona Brenana, iz jula 2011. godine: „Ne postoji nijedna kolateralna žrtva u borbenim udarima dronova jer se primenjuje napredna tehnologija koja povećava preciznost vatrenih udara.“ U istom tom periodu Biro je podneo izveštaj u kojem se tvrdi da je u vatreim udarima dronova nastradalo najmanje 458 civila u periodu od januara do juna 2011. godine. U izveštaju Bele kuće iz maja 2012. godine navodi se da je

predsednik Obama potvrdio da je prilikom njegovog prvog autorizovanja borbenog napada dronom, januara 2009. godine, poginuo neodređen broj nevinih Pakistanaca (Elliot, 2012). U svetlu ovih odnosa, politički komentator i bivši pravni zastupnik američke administracije Glen Grinvald tendenciozno pita: „Ako vi verujete da predsednik SAD treba da ima ovlašćenje da odobrava ubijanje ljudi, uključujući i građane SAD, bez odgovarajućeg sudskog procesa, čak i bez kontrole i transparentnosti, koje ovlašćenje onda po vama on ne treba da poseduje?“ (Friedersdorf, 2012).

Budućnost dron programa

Dinamika modernog ratovanja, naročito na polju hibridnih ratova, učinila je da dronovi postanu deo ratne realnosti iako je njihova borbena upotreba kontroverzna. Američka administracija i vojska korišćenje dronova u ratnim sukobima vide kao naoružanje koje će se u budućnosti sve više koristiti i razvijati. Prema izveštaju kongresne budžetske kancelarije koji je objavljen 2015. godine, ministarstvo odbrane SAD planira da kupi 730 novih dronova u periodu između 2015. i 2025. godine (U.S. Congress, 2015). Naoružani dronovi koji su trenutno u upotrebi američke vojske koriste se u sukobima niskog intenziteta širom severne i istočne Afrike, Bliskog Istoka i centralne Azije iz preko 60 vojnih baza. Naoružani dronovi vojnim jedinicama u toku izvođenja protiv terorističkih operacija omogućavaju značajne prednosti. Jedna od njih je mogućnost nadgledanja terena i izvođenje ofanzivnih napada u protiv terorističkim operacijama bez slanja trupa na teren. Takođe, dronovi omogućavaju vojnim rukovodiocima na terenu da donose brze odluke i kontrolišu veći prostor borbenih dejstava.

U raspravama o upotrebi dronova u protiv terorističkim operacijama u znatnoj meri se koriste pogrešni i neodređeni pojmovi. Kritičari upotrebe dronova u borbene svrhe veoma često određuju dron program kao nelegalan, nemoralan i nepravedan. Neodrživo je, na primer, sa stanovišta ratne etike i morala da se neki sistem naoružanja okarakterise kao nelegalan u jednom kontekstu a kao legalan u drugom, u zavisnosti od toga gde se njegov rukovalac nalazi. Slično tome, argumenti koji ukazuju na to da su dronovi fundamentalno jedinstven sistem oružja previđaju sličnost sa drugim sistemima za daljinsko upravljanje, kao i sa avionima ratnog vazduhoplovstva. Čak je i termin *dron* pogrešan jer ukazuje na odsustvo ljudskog elementa. Dronovi imaju svoje pilote, samo se ne nalaze u njemu. Piloti dronova imaju isti stepen kontrolisanja kao i piloti aviona ratnog vazduhoplovstva i generalno poseduju bolju situacionu preglednost i znatno manje smetnje pri izvođenju vatrenih udara nego piloti ratnih aviona.

Dron sistem je samo jedan od nekoliko sistema koje američka administracija ima na raspolaganju u borbi protiv međunarodnog terorizma. Dron sistem se ne koristi nezavisno od drugih oružanih sistema i sredstava. Čak i u slučajevima visoko-konspirativnih operacija CIA, dron ne može da zameni konspirativni rad operativca na terenu. Ukoliko se iz rasprava o protiv terorističkoj politici i užasima ratnih sukoba uklone emotivni elementi koji se vežu za dron program, pravi se važan korak ka kreiranju objektivnijeg dijaloga o krajnje kontroverznom pitanju međunarodne bezbednosti. Objektivan i sveobuhvatan pristup raspravi o dron programu nije samo moguć već je i neophodan.

Politički odlučioци u SAD pored moralnog aspekta moraju iscrpno da analiziraju i sve međunarodnopravne implikacije dron programa. Iako je američka spoljna politika zvanič-

no napustila programe neutralisanja pojedinaca po političkoj osnovi van teritorije SAD predsedničkim aktom Džeralda Forda iz 1976. godine, zakonske osnove dron programa najvećim delom su prošle nezapaženo od strane američke javnosti. Ako SAD teže da budu kooperativan član međunarodne zajednice, onda američka administracija mora biti u stanju da upodobi dron program standardima međunarodnog prava.

Problem koji privlači više pažnje nego zakonske implikacije jesu civilne žrtve koje nastaju borbenom upotrebom naoružanih dronova. Značajan broj bezbednosnih stručnjaka smatra da borbeni napadi dronova čine više štete nego koristi, ali činjenica je da ne postoje čvrsti dokazi i istraživanja koji potkrepljuju gore navedenu tvrdnju. Obaveštajna zajednica SAD, zajedno sa ministarstvom odbrane, mora sprovesti ciljanu analizu borbenih udara dronova koji su za posledicu imali civilne žrtve. Analiza mora pronaći odgovore na pitanja da li borbeni udari dronova radikalizuju lokalno stanovništvo i ako je odgovor potvrdan u kojoj meri.

Uticaj koji će naoružani dronovi imati na buduće vođenje ratnih sukoba zavisice prvenstveno od tehnoloških inovacija na polju robotike, telekomunikacija, naoružanja i optoelektronskih sredstava. U budućnosti, naoružani dronovi nastaviće da služe kao sastavni deo sistema kojim ljudi upravljaju a ne kao njihova zamena. Tehnološke inovacije i njihove primene u vojne svrhe mogu voditi ka militarizaciji spoljne politike i nepotrebnim nasilnim sukobima. S obzirom na sadašnji tempo unapređivanja tehnoloških inovacija dron sistema, politički odlučioi moraju dati određena rešenja i odgovore već sada da bi se sprečila inkompatibilnost tehnološkog progressa, s jedne strane, i strateških i međunarodnih uslova primene dron sistema, s druge strane.

Literatura

[1] Gates, Robert., (2009), *A Balanced Strategy Reprogramming the Pentagon for a New Age*, Foreign Affairs.

[2] Olson, Eric., (2009), *A Balanced Approach to Irregular Warfare*, The Journal of International Security Affairs.

[3] Tenet, George., (2007), *At the Center of the Storm; My Years at the CIA* (New York: Harper Collins) p. 155.

[4] CNN, Live Today, *Interview with Paul Wolfowitz*, November 5, 2002, <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.asp?transcriptid=3264>

[5] Greed, Miller., *Increased U.S. drone strikes in Pakistan*, The Washington Post, Feb. 21, 2011.

[6] Palmer, Doug., *Pentagon Lists 66 Countries as Eligible to Buy US Drones*, Reuters (Sept. 5, 2012).

[7] Sifton, John., *A Brief History of Drones*, Nation (Feb. 7, 2012).

[8] Shane, Scott., *C.I.A. is Disputed on Civilian Toll in Drone Strikes*, N.Y. Times (Avg. 11, 2011).

[9] Elliot, Justin., *Obama Administrations Drone Death Figures Don't Add Up*, ProPublica (June 18, 2012).

[10] Friedersdorf, Connor., *Obama's Execution of the Drone War Should Terrify Drone Defenders*, Atlantic (July 12, 2012).

[11] Brennan, O. John., *"The Ethics and Efficacy of the president's Counterterrorism Strategy*, Speech delivered at the Woodrow Wilson International Center for scholars, 30 April 2012.

[12] S. J. Res 23 (107th), *Authorization for Use of Military Force*, U. S. Congress, 18 Sept. 2001.

[13] Benson, Pam., *Bin-Laden Documents: Fear of Drones*, CNN, (May 3, 2012).

- [14] Junod, Tom., *The Lethal Presidency of Barack Obama*, Esquire (Aug. 2012).
- [15] Miklaszewski, Jim., *Two US Serviceman Killed by Drone Attack in Afghanistan*, NBC News (April 11, 2011).
- [16] American Civil Liberties Union, *Guantanamo by the Numbers*, (May 4, 2012).
- [17] Shahzad, Salem., *Al-Qaeda's Guerrilla Chief Lays Out Strategy*, Asia Times (Oct. 15, 2009).
- [18] Hastings, Michael., *The Rise of the Killer Drones: How America Goes to War in Secret*, Rolling Stone (Apr. 26, 2012).
- [19] Bergen, Peter., *Drone is Obama's Weapon of Choice*, CNN (Sept. 6, 2012).
- [20] Becker, Jo., *Secret "Kill List" Proves a Test of Obama's Principles and Will*, N. Y. Times (May 29, 2012).
- [21] Alston, Philip., *Human Rights, Intervention, and the Use of Force*, Oxford, 2008.
- [22] Blair, C. Dennis., *Drone's Alone are not the Answer*, (Aug. 14, 2011).
- [23] Woodward, Bob., *Obama's Wars*, pp. 106-07. (2010).
- [24] Bergen, Peter., *Drone's Wars: The Constitutional and Counter-Terrorism Implications of Targeted Killing*, New America Foundation (April 23, 2013).
- [25] Lynn., Davis, *Armed and Dangerous?*, RAND, 2014.
- [26] Hazelton., L. Jacqueline, *Drones: What are they good for?*, Parameters 43(1), Winter-Spring, 2013.
- [27] U.S. Congress, *The Budget and Economic Outlook: 2015-2025*, (January, 2015).
- [28] Fox News., *"CIA Chief: 'Disrupted' al-Qaeda is 'On the Run'"* March 18, 2010.
- [29] Shane., Scott, *C.I.A. to Expand Use of Drones in Pakistan*, New York Times, Dec. 3, 2009.
- [30] Koh., H. Harold, *The Obama Administration and International Law*, Washington DC, March 25, 2010, Speech at Annual Meeting of the American Society of International Law.